

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Janko JURANČIČ
(Ljubljana)

DVA MALO POZNATA KAJKAVSKA GRAMATIČARA

Oblast na istoku SR Slovenije, istočna Štajerska ima u jezičkom pogledu mnogo zajedničkih crta sa susednom kajkavskom regijom u SR Hrvatskoj. Može se reći da je granica između govora u istočnoj i srednjoj Štajerskoj relativno oštra, dok se jezička granica između istočnoštajerskog odnosno prekomurskog sa jedne i kajkavskog govora sa druge strane jedva oseća. Sva tri govora, istočnoštajerski, prekomurski i kajkavski prelaze jedan u drugi neosetno, izoglose jednog govora pojavljuju se negde u dubini drugoga govora, pa i nestanu često u dubini susednoga govora, podalje od današnje političke granice između dveju republika ili između bivše Štajerske i Ugarske u feudalno doba.

Iako jezički vrlo srodne, te su pokrajine, zbog političke rascepanosti u prošlosti, izgradile svaka svoju književnost na individualnom književnom jeziku, prvo kajkavska u XVI, zatim prekomurska u XVII, i konačno istočna Štajerska u XVIII veku. Ova poslednja pokrajina se u pitanju književnoga jezika gotovo pola veka kolebala između lokalnog narečja te kajkavskog sa jedne i centralnoslovenačkog književnog jezika sa druge strane.¹ Tek u 3. deceniji XIX v., radom Antona Murka², istočna Štajerska se malo-pomalo uključuje u slovenačku nacionalnu zajednicu, a u 50-im godinama XIX v. definitivno je preuzela centralni slovenački književni jezik, sa nekim modifikacijama.

¹ J. Kopitar javlja 13. juna 1811. Dobrovscome: Jaklin (Mihael J., župnik u Ljutomeru, J. J.) sagte mir, einige dortige Pfarrer lesen die Evangelien aus Kroatischen (tj. kajk., J. J.), andere aus Krainischen, er selbst aus MS (Istočniki, 208).

² Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten. Von Anton Johann Murko. Grätz, 1832.

Kajkavski deo Panonije sačinjava, kao što je rečeno, u jezičkom pogledu jednu celinu sa susednim slovenačkim oblastima, ali zbog vekovne političke granice između Hrvatske i Štajerske, zbog tristagodišnje samostalne književne tradicije, zbog druge crkvene uprave, kajkavsko se područje izdvojilo kao zasebna kulturno-jezička celina.

Turska osvajanja na jugu i istoku te habsburška antihrvatska politika u Vojnoj krajini, sve to je smanjivalo tokom XVI i XVII v. Hrvatsku sve više, dok nije spala na status „reliquiae reliquiarum“ i tako je kajkavsko jezičko područje sa gradovima Zagreb, Varaždin i drugim manjim mestima postalo jedini politički predstavnik nekadašnje političke formacije Regnum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae.

U političkoj Hrvatskoj s početka XIX v. pored kajkavskoga govorilo se i čakavski i štokavski. Ekonomsko-društveni razvitak postavljao je i ovde na dnevni red pitanje jedinstvenoga književnog jezika, pitanje koje se dugo vremena na neki način rešavalo neutralnim latinskim jezikom, kao jezikom nauke, školstva, administracije i crkve. Ali u XIX v., kada je i u političkoj Hrvatskoj građanska klasa ojačala te počela osvajati društvene pozicije, latinski je jezik sve više postajao anahronizmom, naročito u građanskim privrednim aktivnostima. Trebalo ga je zameniti za narodni jezik. I tada se pojavilo novo pitanje koji će narodni jezik zameniti latinski, jer su i druga dva narečja, čakavsko i štokavsko, koja doduše nisu bila u većini u Banskoj ili Civilnoj Hrvatskoj, na hrvatskoj etničkoj teritoriji izgradila svoje književnosti na narodnom jeziku, na čakavskom i štokavskom.

Teritorijalnoj i kulturnoj nadmoćnosti štokavsko-čakavskog elementa suprotstavljala se politička važnost kajkavske Civilne Hrvatske. Zagreb je od XVI v. dalje politički centar severne Hrvatske, 1621. ovamo se prenosi sedište hrvatskih banova, a od 1776. Zagreb je i sedište Hrvatskoga kraljevskog veća. U Zagrebu se odvija sav javni život Civilne Hrvatske, tu se skupljaju plemići, sveštenici, političari, naučnici, zanatlije, trgovci, oficiri. Tu su se i mešali različiti dijalekti i tako je nastajala kajkavska koine.

Pored ove stvarnosti, politika zagrebačkih „zemaljskih staleža“ imala je u programu da, kad bude moguće, pripoji Civilnoj Hrvatskoj i Vojnu krajinu, koja je tada bila pod komandom austrijskih oficira, i mletačku Dalmaciju, kao i zemlje koje su se od kraja XVII v. postepeno oslobađale od turskoga gospodstva. A imali su još zamašnije planove što se tiče Bosne i slovenačkih zemalja, o čemu će nas obavestiti Draškovićeva Disertacija. U takvoj je situaciji kajkavski književni jezik video da u perspektivi neće igrati ni drugu violinu, kao što je igrao do sada uz latinski jezik, te da će se bez jezično-stručne dokumentacije, bez gramatike, rečnika itd. teško nadmetati sa dubrovačkim, slavonskim i bosanskim štokavskim književnim

jezikom. Zato je sada, u razdoblju od šezdesetak godina, izašlo pet gramatika kajkavskoga narečja³.

Od ovih gramatika osvrnuo bih se na posljednje dve⁴.

Josip Đurkovečki po zanimanju je katolički sveštenik⁵. To odaje i njegova, na starinski način pisana, dvojezična kajkavsko-nemačka gramatika⁶. Kao što ranije Reljkovićeve ili Vitkovićeve, tako je i gramatika Đurkovečkoga namenjena, u prvom redu, strancima za učenje „horvatskoga“ jezika.

U doba Đurkovečkoga slavistika je dostigla već prilične rezultate⁷ i zato je pisac gramatike mogao biti naučno kvalitetniji.

Autorova tvrđenja neretko su površna i ideološki zastarela, gramatičke formulacije bez dubljeg poznavanja problema. U Uvodu npr. tvrdi da je latinica najpraktičnije pismo za Slovene — tu možda ponavlja poznatu Kopitarovu tezu — a zatim, veoma govorljivo, preporučuje Nmcima da se ugledaju na uprošćenost kajkavske grafije (str. 31—37). „Horvatski“ je jezik (tj. kajkavski književni jezik) latinskome, kao najboljemu jeziku na svetu, najbliži⁸ u tome što ima solidnu i kratku promenu imenica i što se imenice lako mogu raspoznati po redu. Glagol ima participe i supin, kao latinski jezik. Zato se bez teškoća sa latinskoga prevodi na „horvatski“ (str. 38). Gde god otvorimo Jezičnicu, svugde nas zapanjuje nisko lingvističko

³ Gründe der Croatischen Sprache zum Nutzen der deutschen Jugend. Verfasset von Johan Vitkovich a.d.U.G.J. Priestern und königl. Professor in Agram 1779; rkp. Sveuč. bibl. sign. R 3168; — Franz Kornig, Kroatische Sprachlehre, Zagreb 1795; — Anonim, 1810; o njoj javlja Kopitar Zupanu da je „en drek vredna“; — Josip Đurkovečki, Jezičnica horvatzko-Slavinzka za hasen Slavincev i potreboču ostaleh stranskoga jezika narodov — Kroatisch-Slavische Sprachlehre zum Nutzen der Slavonier und Gebrauche der übrigen auswärtigen Nationen, Pesth 1826; — Ignac Kristijanović, Grammatik der kroatischen Mundart, Agram 1837. Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart, 1840.

⁴ U XVII i XVIII v. izašla su tri relativno dobra rečnika kajkavskog narečja, Habdelićev, Belostenčev i Jambrešićev.

⁵ O Đurkovečkome piše Lj. Jonke u EJ 3,213: Đ. J. (Zelina oko 1764 — Samarica kod Garešnice, 18. III 1832). Svršivši teologiju, bio župnik u Samarici. U Pešti je god. 1826 objelodanio dvojezičnu, hrvatsko-njemačku gramatiku kajkavskog književnog jezika. U toj praktičnoj gramatici zalaže se za približavanje kajkavskog i štokavskog književnog jezika i pravopisa. Preporučuje kajkavcima da preuzmu slavonski pravopis kao prikladniji (s izuzetkom slova *x* za *ž*). Po idejama iznesenim u predgovoru razabire se kako se Gajeva pravopisna i jezična reforma iz god. 1835 i 1836 nametala kao društvena i narodna potreba i prije svog ostvarenja.

⁶ Naslov gramatike v. Napomenu 3.

⁷ Već su bila objavljena glavna dela Dobrovskoga, Kopitarova gramatika, nemačko izdanje Vukove gramatike, lingvistička dela nemačkih romantičara itd.

⁸ --- horvatski jezik --- vu tom od drugeh Jezikov dicitise more, da on Diachkomu Jeziku kakti naj vucheneshemu naj bolje zpodoben rachunase (str. 48).

obrazovanje autorovo⁹. Katoličku netrpeljivost, svoju ličnu i svoga vremena, pokazao je i time što, raspravljajući o jeziku, govori u isto doba i o devijacijama Istočne crkve, o papinskom primatu (str. 24), o istočnom kalendaru (24), o čistilištu (26), o ženidbi pravoslavnih sveštenika, o njihovim braćama (28) itd.

Podrobnija analiza njegove Jezičnice pokazala bi da se pisac oslonio na zastarele nemačke i latinske gramatike, da je slabo poznavao savremenu stručnu literaturu, ne poznajući ni stručnu literaturu iz njegove najbliže okoline, kao što su gramatika Janeza Šmigoca, Petra Dajnika i Jerneja Kopitara¹⁰. Stvarajući gramatičku terminologiju, ropski je kalkirao nemačke i latinske termine, npr. Mitlaut — Zkupglasnik (52), Wortforschung — Recho-Zpelivanje (52), Zeitwort — Vremenorech (86), Fall — Padanje (56), jüngstvergangene Zeit — napolpresheztno vreme (86), Mittelwort — delnikorech (86), Supin — Isefchorech (38) itd. Padeži imaju kod Đurkovečkoga ova imena: Imenovnik, Rodjenik, Dajevnik, Tufnik, Zovnik, Odnosnik, Pajdashnik ali Orudelnik; u ovim imenima nije teško prepoznati latinske nazive: nominativus, genitivus, dativus, accusativus, vocativus, praepositionalis ili Verhältnissfall, sociativus ili instrumentalis. Lokativ mu je nepoznat, u paradigmama promene zamenjuje ga ablativom: Od ovoga Ztola — von dem Tische (kao Odnosnik, 60), od Mene — von mir (80) itd., a lokativ je mogao naći i u Kopitarovoj i u Dajnkovoj gramatici.

Na drugoj strani autor se trudio da u jeziku nađe ono čega nema, npr. član, naravno prema nemačkom Geschlechtswort: Zpolnik. Koji kaše kakve je Fele, i Zpola Ztvar, i je trojverztni muski, fenzki, i neznani (56). U paradigmama promene navodi „zpolnik“ *ov, ova, ovo*. Da je bolje zavirio u Kopitarovu gramatiku, našao bi tamo: Die Slavische Sprache hat keinen Artikel (214), a Kopitar navodi i Bohoriča i Dobrovškoga, koji isto misle o članu u slovenskim jezicima. I Petar Dajnko, kojega bi njegovo narečje mnogo lakše zavelo na krivo mišljenje o članu, kaže: Geschlechtswort hat der Slowene keines. (82)

⁹ Primer njegove gramatičke interpretacije: Dom je diachka Rech, i polek horvatzke Gramatike bisemoralo izgovoriti z-Prekstavkom, Hodmo v-Dom. „kaj nebise pravo razmelo, i Prigovarjanja vredno bilo“. (str. 38).

¹⁰ Theoretisch-praktische windische Sprachlehre, durch viele Uebungsstücke zum Uebersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuche versehen, herausgegeben von Johann Leopold Schmigoz, Grätz 1812, 319 strana; — Lehrbuch der Windischen Sprache... von Peter Dainko, Grätz 1824, 344 strana; — J. Kopitar, Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark. Laibach 1808, 460 strana.

Gramatika Ignaca Kristijanovića¹¹ mnogo je bliže savremenoj lingvistici. Ali i ovaj je pisac, kao katolički sveštenik, platio svoj tribut preživelim vremenima: Den Kroaten chrakterisieren, wie jede andere Nation, der Kultus und die Sprache. Er ist von vielen Stürmen treu geblieben der Religion seiner Väter, aber nicht unverfälscht hat er seine Volkssprache erhalten, die ihm ebenso unantastbar ist, wie seine heilige Religion. (Vorrede XI)

U Predgovoru Kristijanović, nadalje, s ogorčenjem konstatuje kako su sada neki neiskusni ljudi, bez dovoljno znanja maternjeg jezika, drsko nastupali protiv u proučavanju ove naučne discipline osedelih patriota. Ovaj se prigovor odnosi, naravno, na Gaja i njegove ilirce. I što je još gore, niko od zaslužnih ljudi nije se našao da bi zaštitio hrvatski jezik¹². Cilj je ovih novajlija, o kojima se do juče ništa nije čulo, stapanje svih slovenskih narečja u jedno¹³. Kao primer ovakvog stapanja može nam poslužiti, piše dalje Kristijanović, Spomenica za Ugarski državni sabor određenim deputircima¹⁴. Jezik ovoga dokumenta nerazumljiv je stanovništvu u trima županijama Kraljevine Hrvatske¹⁵, a niko ga ne razume ni u Varaždinskoj vojnoj krajini.

U odbrani kajkavskoga književnog jezika Kristijanović se poziva na Kopitarovo pismo, koje mu je bečki kustos pisao 16. juna 1831. i u kojemu ovaj izjavljuje da je kajkavski dijalekt direktan potomak jezika sv. Ćirila iz IX v. i jedan od najčišćih te najmanje pokvarenih slovenskih jezika¹⁶. Pohvalno su se izrazili o kajkavskom narečju, kaže Kristijanović, i P. J. Šafarik, Andrzej Kucharski i V. Hanka.

Kristijanović se kod pisanja gramatike služio i stručnom literaturom. O. Šojat u raspravi o Kristijanoviću¹⁷ navodi tvrdnju I. Brlića da je Kristijanović svoju gramatiku u celini prepisao od njega, Brlića¹⁸. Brlićevu tvrdnju dopunjujem: Kristijanović je, pored Brlića, „prepisivao“ i druge autore.

¹¹ Naslov gramatike: v. Napomenu 3.

¹² Tj. kajkavski književni jezik.

¹³ Ivan Derkos (1808—1834) u raspravi *Genius patriae* (1832) zalaže se za stvaranje jedinstvenoga hrvatskog književnog jezika stapanjem triju narečja u jedno.

¹⁴ J. Drašković, *Disertatia iliti Razgovor* darovan gospodi poklisarom zakonotvorcem Kraljevinah naših za buduću Dietu ungarsku odaslanem (1832).

¹⁵ U zagrebačkoj, varaždinskoj i križevačkoj.

¹⁶ . . . da ich einerseits Euren Dialekt für den geraden Descendenten von St. Cyril's Sprache seculi IX. übrigens auch an sich für einen der resinsten, und in meditatio Slavico unverdorbensten halte. (Vorrede XVIII).

¹⁷ O. Šojat, *Život i rad Ignaca Kristijanovića*, Rad JAZU 1962.

¹⁸ Brlić kaže u Uvodu 3. izd. svoje gramatike: „ . . . der Herr Pfarrer Ignatz Kristianovich ohne die Quelle zu nennen seine Grammatik der kroatischen Mundart (Agram 1837) ganz aus meiner Grammatik abschrieb.“ (Vorrede VII).

Iz savremenih slovenačkih gramatika, iz Kopitarove i Dajnkove, čitave je pasuse preneo u svoju gramatiku. Slovenačke gramatike, sa svojom jezičkom strukturom, Kristijanoviću su bile veća pomoć nego što mu je bila Brličeva štokavska gramatika.

Od mnogih paralela između Kopitara i Kristijanovića, zbog određenoga opsega ovoga sastavka, navodim samo neke:

Kristijanović je gramatičku građu rasporedio, uglavnom, na isti način kao Kopitar. Prvo govori o imenici, zatim o pridevu, pa o broju i zamenici, onda o glagolu, i najzad o infleksibilnim rečima, o prilogu, predlogu, vezniku i interjeksiji. Često su kod obadva pisca uzete iste imenice kao primeri promene, npr. kokuš (Kop. 252/3), kokoš (Krist. 20), mati, hči (Kop. 253/4), (Krist. 27/28), Dan (Kop. 232/3, Krist. 26/27). Kao primer promene muških imenica na -a Kop. navodi: starašina, Nóe, Anžè (234), Krist. Joso, Noe (17/18).

Evo nekoliko primera opširnijih pasusa koje je Kristijanović prosto preneo iz Kopitara u svoj tekst, naravno mutatis mutandis:

Kopitar

Anmerkungen.

(1. i 2.)

3. Da jim, wie in den meisten andern, also auch in unserer Sprache, irregulär ist, so ist dabey für die Bildung der Conjugation nicht viel zu lernen. Jederman sieht, daß z.B. biti kein von jim gebildeter Infinitiv seyn kann; der nun ungebräuchliche Indicativus davon mag wohl bim geheißen haben, wie er in den Compositis dobím ich erlange, und sgubím ich verliere, noch lebt. Das in unserm Dialekte zur indeclinablen Partikel gewordene bi (so in andern Dialekten noch declinirt wird) ist ursprünglich selbst ein Theil der Conjugation von bim, welches wir schon daraus ersehen können, weil es gleich seinem Collega jim, das Verbum, dessen Tempora es ergänzen hilft, als Participium bey sich hat (bi bil, bi délal, bi hválil wie jim bil, jim délal, jim hválil): wo also bi das bestimmte Zeitwort seyn muß, indem es kein Satz ohne ein solches seyn kann, bil, délal, hvalil aber Participia (also Prädicate, nicht die Copula) sind.

4. Bodem, verwandt mit bim, ist eben so wenig eine Flexion von jim: es ist ein Verbum für sich, so *ich werde seyn* bedeutet; etwa so, wie die Form я двину der übrigen Slavischen Dialekte *im Indicativo*, schon so, wie sie ist, future Bedeutung hat: der Imperativ bódi aber heißt *sey!* wie dort двинь bewege! (hebe!) mit *präsenter* Bedeutung; oder wie selbst bey uns pójdem ich werde gehen, und pójdi geh (str. 320)

Kristijanović

Besondere Anmerkungen.

(1. i 2.)

Das Hülf-Zeitwort *biti* gehört, wie in den meisten andern Sprachen, auch in der kroatischen unter die unregelmäßigen. — Daß *biti* kein von *jeszem* gebildeter Infinitiv sey, wird Jederman leicht ersehen. Der nun ungebräuchliche Indicativ davon mag wohl *bim* geheißen haben, welcher bey uns in der Zusammensetzung *dobim*, ich erlange, und *zgubim*, ich verliere, noch lebt. Unser zur indeclinablen Partikel gewordene *bi*, welches in anderen Dialecten noch auf folgende Art declinirt wird, *bim*, *bish* *bi* u.s.w., ist allerdings selbst ein Theil der Conjugation von *bim*, welches wir schon daraus ersehen können, weil es gleich dem *jeszem*, das Zeitwort, dessen Zeiten es ergänzen hilft, als Mittelwort bei sich hat: *bi bi*, *bi delal*, wie *jeszem bil*, *jeszem delal*, wo also *bi* das bestimmte Zeitwort seyn muß, indem kein Satz ohne ein solches seyn kann, *bil*, *delal* aber Mittelwörter (also Prädikate, nicht die Copula) sind.

4. *Budem* oder *bum*, verwandt mit *bim*, ist eben so wenig eine Flexion von *jeszem*; es ist ein Zeitwort für sich, und bedeutet *ich werde seyn*, welches schon so, wie es ist, die Bedeutung der künftigen Zeit hat, und lediglich nur für die künftige Zeit als Hülfzeitwort gebraucht wird. Z. B. *budem chekal*, ich werde warten.

U poglavlju o glagolskom vidu Kristijanović otvoreno kaže da mu je u ovom pitanju bio učitelj Kopitar.

Kopitar

Das Verbum perfectivum druckt also in allen Verhältnissen, d. i. durch die ganze Conjugation, seinen Inhalt in der Vollendung, am Ziele seines Laufs, das Verbum imperfectivum aber nur im Werden, im Fortgange und Laufe vor der Vollendung und ohne Rücksicht auf deren wirklichen Erfolg aus. So z.B. um bey *dvigam* und *dvignem* zu bleiben, bedeutet *dvignem* (*vsdignem*, *vsignem*) freylich ich hebe, wie *dvigam*: aber wenn ich *dvignem* ausspreche, denke ich mich *bereits* am Ziele dieser Handlung; daher kann man auf diese Frage: was machst du? nicht mit dem Präsens eines Verbi perfectivi antworten; also die Antwort: ich hebe, sterbe, kleide mich an . . . nicht übersetzen durch *dvignem*, *vmerjem*, *oblézhem* *je*, *vmíem*; *poklízhem*, *svéshem*, *pokáshem* . . . sondern, durch die, diesen Perfectivis entsprechenden, Imperfectiva; denn ich soll den Moment der Dauer, nicht den der Vollendung bezeichnen. Aber: was wettest du, daß ich diese Last hebe? muß ich übersetzen: *Kaj ftavísh, de to tesho vsdignem?* (str. 309/10)...

und den *Krainer* muß es befremden, wenn er hört, daß z.B. *štelím, škózhim, vsdignem, vmerjem, oblázhem* je, *vmíem; poklízhem, svéshem, pokáshem; šturím, vjámem, vdarim, vershem* bey den Böhmen, Russen u.a. Mit-Slaven eben so viele Futura sind: ich *werde* (einmahl) schießen, springen, heben, sterben, mich ankleiden, waschen, rufen, binden, zeigen, thun, fangen, schlagen, werfen. Bey uns sind das lauter *Präsentia* (freylich *perfectiver* Bedeutung, da es *Präsentia* von *dieser* Art *Verbis* sind), und bedeuten ich schieße (einmahl), springe, hebe, sterbe ec. und machen ihr eigentliches Futurum mit *bódem* (*bóm*), wie die *Verba imperfectiva*, *bom štelíl, bom škózhil, vsdignil, vmèri, je bom oblékel* . . . (311).

Kristijanović

Rücksichtlich der Zeitdauer werden die kroatischen Zeitwörter in *perfective* und *imperfective* eingetheilt. Diesen Unterschied hat schon *Vitkovich* in seiner Sprachlehre bemerkt, obschon nicht gehörig entwickelt; daher finde ich es nöthig, über diese herrliche Eigenschaft unserer Zeitwörter des Herrn *Barth. Kopitar* treffliche Ansichten hier zu befolgen.

. . . Einige Zeitwörter drücken den Begriff des Einmalthuns und des Vollendens ohne alle Rücksicht auf die Dauer der Beschäftigung mit dem, was das *Verbum* sagt, aus, und diese nennen wir *perfective* Zeitwörter: Z.B. *zdignem* ich hebe (Ein Mal) ich vollende diese Handlung, d.i. ich hebe den Gegenstand wirklich empor; *vumrem*, ich sterbe, der Act des Sterbens ist vorüber; *pokasem*, ich zeige vor, d.i. ich zeige Ein Mahl, eben jetzt, hier, und die Handlung ist vorüber.

Die *perfectiven* Zeitwörter enthalten immer durch die ganze Abwandlung den Begriff der Vollendung einer Handlung, und eben deßwegen kann man nie mit einem *perfectiven* Zeitworte auf die Frage: *Was machst du?* antworten; denn auf diese Frage erwartet man eine den Begriff der Fortdauer einer Handlung ausdrückende Antwort, welche das *perfective* Zeitwort nicht geben kann. Es sind also *zdignem, vumrem, pokasem* eben so viele gegenwärtige Zeiten von *perfectiven* Zeitwörtern, und den Kroaten muß es befremden, wenn er hört, daß diese bey den Böhmen, Russen und andern Mitslaven eben so viele künftige Zeiten sind, die da bedeuten: ich werde heben, sterben, zeigen. Bei uns sind es, wie gesagt, lauter gegenwärtige Zeiten, freilich *perfectiver* Bedeutung, da sie von dieser Art Zeitwörter kommen, und dedeuten: ich hebe, (Ein Mal) sterbe, zeige ec. und bilden ihre eigentliche künftige Zeit mit *budem*, wie die *imperfectiven*, nämlich: *budem zdignul, vumerl, pokazal* (str. 99).

Pokazani primeri paralelnog teksta u *Kopitara* i *Kristijanovića* nisu jedini loci communes kod obadvaju gramatičara. Tako bi npr. *Kop. 306/7*

i Krist. 100 i još druga mesta pokazala da je Kristijanović pomno proučavao Kopitarovu gramatiku te njene formulacije iskoristio za svoju gramatiku.

A Kopitar nije bio jedini koji je na mnogim mestima vodio pero gramatičaru Kristijanoviću. Mentora je našao i u svojoj neposrednoj blizini. Petar Dajko¹⁹ bio je Kristijanoviću mnogo bliže. Govorio je, zapravo, isti jezik i pisao gramatiku o istom panonskom jeziku kao Kristijanović. Dajku i Kristijanoviću bio je maternji jezik po jedna varijanta od triju panonskih govora. Pa i u njihovom karakteru te u njihovoj kulturno-nacionalnoj misiji ima nekih sličnosti. Obojica nastoje da svoj lokalni govor podignu na stepen nacionalnoga književnog jezika, i to u doba kada se već sagleda konačno formiranje slovenačke nacije sa književnim jezikom na bazi centralnih govora u Kranjskoj, i hrvatske nacije sa književnim jezikom na bazi štokavskog kao najraširenijeg i kulturno najznačajnijeg narečja. Kako Dajkov, tako je i Kristijanovićev pokušaj u pitanju književnog jezika, u stvari, neuspeli pokušaj plivanja protiv maticе.

Kao primer prenošenja Dajkova teksta, s izvesnim adaptacijama, u Kristijanovićevu gramatiku, pokazaće nam, nasumce otvorene, strane u Dajka, upoređene s odgovarajućim mestima u Kristijanovića:

Dajko

nazóči in Gegenwart. Wo? nazóči očéta in Gegenwart des Vaters, nazoči matere in Gegenwart der Mutter (257)

1. do bis. Wie weit? do neba bis zum Himmel, do zemle, bis zur Erde, do pekla, bis zur Hölle, do smerti, bis zum Tode (257)

2. kre neben, längst. Wo? kre potóka längst dem Bache, kre zida neben der Mauer, kre pašе neben der Huthweide. (259)

Kristijanović

nazoči in Gegenwart, in Beiseyn, vor: Z.B. nazoči céloga svéta im Angesichte der ganzen Welt

do bis, bis zu, bis in, bis an: Z.B. do vráta bis an den Hals; do neba bis zum Himmel; do tvrde nóči bis in die finstere Nacht; do smerti bis zum Tode, oder bis in den Tod (133)

kraj neben, entlang, längs: Z.B. kraj potoka, neben dem Fluße; kraj njive, dem Acker entlang, längs des Ackers. (134)

Kopitar je svojoj gramatici dodao „Nachschrift“ gde govori o različitim pitanjima iz opširne slavističke problematike onoga doba. Mesto ovakve pretenciozne rasprave, Janez Šmigoc je svojoj Sprachlehre dodao Anhang,

¹⁹ Peter Dajko (1787—1873), Lehrbuch der Windischen Sprache, Grätz 1824.

sa vežbama, konverzacijom i rečnikom. Na sličan je način redigirao gramatiku i P. Dajnko. Iza gramatike dodao je Anhang zur Deutsch-Windischen Sprachlehre Einige Windische Aufsätze nach dem alltäglichen Sprachgebrauche zur Leseübung und Uebersetzung für Anfänger. Kristijanović se u svom Anhangu zur Grammatik der kroatischen Mundart ugledao i na Šmigoca i na Dajnka. U Anhangu ima kajkavsko-nemački i nemačko-kajkavski kraći rečnik, fraze, poslovice, konverzaciju, vežbe i kratke sastavke na „horvatskom“ jeziku.

Iz svega što je dosad rečeno vidi se da je Kristijanović kao pisac gramatike u nemaloj meri konzultirao i slovenačke savremene gramatike, Kopitarovu i Dajnkovu. Kopitar je Kristijanovića zainteresovao svojom erudicijom i tačnom informacijom, a Dajnkova gramatika je Kristijanoviću više odgovarala svojim nivoom i jezičkom bliskošću istočnoštajerskog i kajkavskog dijalekta. Pri tome treba naglasiti da nivo Dajnkove gramatike nimalo nije nizak.

Kopitarova i Dajnkova participacija u Kristijanovićevoj gramatici bila je samo u korist prvoj, i dosada jednoj, na principima savremene lingvistike napisanoj gramatici „horvatskoga“, to znači, kajkavskoga književnog jezika, koji u ono doba već predstavlja sintezu tritagodišnjeg književnog razvitka te prema tome nije identičan ni sa kojim mesnim govorom, ni sa bilo kojim kronološkim stepenom u njegovu razvoju.

Kristijanović je gramatiku kajkavskoga književnog jezika objavio godinu dana posle Gajeve odluke za štokavsko narečje, koje može ujediniti sve hrvatske zemlje i kulturne sredine u jedinstvenom književnom jeziku. Objava Kristijanovićeve gramatike sa svojim pretenzijama značila je u momentu Gajeve akcije korak unazad. Sa jedne strane zadivljuje nas Kristijanovićeva ljubav prema rodnom dijalektu, a sa druge strane piscu „separatističke“ gramatike se zamera što nije uvideo da su feudalna vremena, sa pokrajinskom autarkičnošću, prošla i da je uzaludna njegova borba za kajkavski kao zajednički hrvatski književni jezik. Ograničenost horizonta i nerazumevanje novoga vremena te stvarnih hrvatskih nacionalnih interesa pokazuje i to što se Kristijanović nigde ne žali na razorno dejstvo nemačkoga jezika na hrvatski, a pri tome ga uznemiruje što u Vojnoj krajini „die kroatische Volkssprache durch Vermischung mit den Bosniern und Serben in jedem Regimentsbezirke mehr oder weniger an ihrer Reinheit verloren hat.“ (Vorrede XX)

U idejnom pogledu, Kristijanović je kao pisac gramatike „der kroatischen Mundart“ pogrešio, ali kao lingvistički elaborat gramatika će ostati kao dokument jednoga književnog jezika, koji je, ispunivši svoju istorijsku i kulturnu misiju, ustupio mesto štokavskom književnom jeziku.

LITERATURA²⁰

- Ljudevit Jonke, Josip Đurkovečki, EJ 3, 213
 Josip Pasarić, Ignjat Kristijanović, Vijenac 1884, 21
 Ivan Tkalčić, Ignjat Kristijanović, hrvatski pisac, Pozor 1884, br. 118, 119
 Ivan Kukuljević, Prinesci za povjest književnosti, Arhiv za povjesnicu jugoslavensku, knj. 12, 56—60
 Franjo Iveković, Nešto o Kristijanoviću, Vijenac 1891, 50
 Platon Andrejevič Kulakovskij, Ilirizm, Issledovanije po istoriji horvatskoj literatury, perioda vrozrođenija, Varšava 1894, 73—77
 Đuro Šurmin, Hrvatski preporod, Zagreb 1903, I., 74—75
 Vatroslav Jagić, Istor. slav. filol., St. Peterburg 1910, 417—419
 Ljudevit Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima, Drž. arhiv, primjerak III, 987—988
 Antun Barac, Ignjat Kristijanović, NE II 511
 Marin Franičević, Ignjat Kristijanović, EJ 5 397
 Olga Šojat, Život i rad Ignaca Kristijanovića, Rad JAZU 1962, 63—114
 Olga Šojat, O stilu Ignaca Kristijanovića, Kaj 1968, br. 3
 Antun Šojat, Kratki navuk Jezičnice horvatske, Kaj 1969, br. 3—4, 5, 7—8, 10, 12; 1970, br. 2, 3—4, 10; 1971, br. 10, 11 (na raznim mestima)

²⁰ Literature o gramatičkom radu J. Đurkovečkoga i I. Kristijanovića nema.